



ΕΝΤΑΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ  
ΚΑΙ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ  
ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ  
ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Η διαπολιτισμική διάσταση  
στη διδασκαλία

# Ηροδότου Ιστορία : Α΄ Γυμνασίου

Ελένη Σπαθάρη-Μπεγλίτη

## Εισαγωγή

Η ιδιαιτερότητα της διδακτικής προσέγγισης του βιβλίου *Ιστορίες Ηροδότου* (Α΄ Γυμνασίου) σε ένα πλαίσιο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης έγκειται στο γεγονός ότι το αξιοποιήσιμο υλικό δεν προκύπτει άμεσα από τους διδακτικούς σκοπούς και στόχους της συγγραφέως του σχολικού εγχειριδίου, της κ. Ζωής Σπανάκου, αλλά καταρχήν από την ίδια την οπτική του Ηροδότου. Δευτερογενώς, η συγγραφέας ανταποκρίθηκε στη διαπολιτισμική ματιά του Ηροδότου, στο βαθμό που δεν αναγνώρισε στον ιστορικό τον συγγραφέα της σύγκρουσης Ελλήνων και βαρβάρων -όπως απλουστευτικά συλλαμβάνουμε τη θεματολογία του έργου του- αλλά τον ερευνητή του τότε γνωστού κόσμου και τον μελετητή των πολιτισμικών επιδράσεων στην ιδιοσυγκρασία του κάθε λαού.

Συνεπώς, για να αξιοποιηθεί το σχολικό εγχειρίδιο απαιτείται να διευκρινιστούν δύο πλευρές: α) ποιο είναι το βαθύτερο πνεύμα και οι θέσεις του ίδιου του Ηροδότου για τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και για την εν γένει κοινωνικο-πολιτική συγκρότηση των λαών, καθώς και ποια είναι η επίδρασή τους τόσο στην ειρηνική συνύπαρξη όσο και στη δημιουργία συγκρουσιακών καταστάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό στοιχείο αποτελεί η διερεύνηση της ετερότητας μέσα από την εικόνα του άλλου· β) ποιες υπήρξαν οι επιλογές της συγγραφέως ως προς την ανθολόγηση αντίστοιχων κειμένων, αλλά και της διατύπωσης των ερωτήσεων και εργασιών που αναδεικνύουν τη διαπολιτισμική διάσταση του έργου του ίδιου του ιστορικού.

## A. Το περιεχόμενο του βιβλίου Ηροδότου Ιστορίες

Η εικόνα που έχουμε για τις Ιστορίες του Ηροδότου είναι ότι πρόκειται για τη διανθισμένη με παρεκβάσεις αφήγηση των Περσικών Πολέμων, κατ' αντιστοιχία προς την Ιστορία του Θουκυδίδη, ο οποίος αφηγείται τον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Κι ενώ ο Θουκυδίδης μας αναφέρει με σαφήνεια ότι το θέμα του είναι πράγματι ο Πελοποννησιακός Πόλεμος και άρχισε να εργάζεται στο αντικείμενο αυτό από την πρώτη αρχή του πολέμου, ο Ηρόδοτος, αντιθέτως, δεν ισχυρίζεται απλώς πως το θέμα του έργου του είναι οι Περσικοί Πόλεμοι, αλλά υπαινίσσεται ένα ερευνητικό πεδίο που είναι πολύ πιο ευρύ από αυτό των πολέμων και συγκεκριμένα τα μεγάλα έργα των ανθρώπων της εποχής του, ενώ, όσον αφορά στον πόλεμο, περισσότερο απ' όλα αναζητεί τα αίτια της σύγκρουσης των πολιτισμών. Η ασυνήθιστη και πρωτοποριακή αυτή σύλληψη αναδεικνύεται ακόμα περισσότερο εάν συγκρίνουμε τα «μεγάλα κατορθώματα Ελλήνων και βαρβάρων» του Ηροδότου με το «νίκες των Ελλήνων και ήττες των βαρβάρων» του Λουκιανού.

Έτσι, ήδη στο προοίμιό του, ξεκαθαρίζει τον στόχο του: θα εξιστορήσει, δηλαδή θα αφηγηθεί τα μεγάλα και θαυμαστά έργα, τόσο των Ελλήνων όσο και των βαρβάρων, για να μην μείνουν στην αφάνεια, και μόνο στην τρίτη ενότητα της διάρθρωσης του προοιμίου του - χωρίς να την ιεραρχεί ως σημαντικότερη- αναφέρεται συμπληρωματικά στην ανάγκη

αναζήτησης των αιτιών εξαιτίας των οποίων ο τότε γνωστός κόσμος ήρθε σε πολεμική σύγκρουση.

Έτσι, περιλαμβάνει μακρές παρεκβάσεις για τον τότε γνωστό κόσμο -Βαβυλώνα, Αίγυπτο, Σκυθία, Λιβύη κτλ., δεδομένου άλλωστε ότι είναι ένας από τους πιο πολυταξιδεμένους αρχαίους συγγραφείς- και το έργο του χαρακτηρίζεται από πλούσια και ποικίλη θεματική που μας φανερώνει την πνευματική του εξέλιξη, κατά τη διάρκεια της οποίας πέρασε από διάφορα στάδια: από τον ταξιδιώτη γεωγράφο και εθνογράφο έως τον ιστορικό. Ακριβώς η ένταση ανάμεσα στη γεωγραφία- ανθρωπογεωγραφία θα έλεγα- και στην ιστορία, βρήκε τη λύση της στο ίδιο του το έργο (Karttunen 2005).

Με σκοπό τη γνωριμία με τον Άλλον, ο Ηρόδοτος εντάσσει στη δραστηριότητά του το ταξίδι. Εξάλλου, τα εξερευνητικά ταξίδια στην ξένη χώρα προσφέρουν μία πολύ πιο πλατιά θέαση, καθώς επιτρέπουν ιστορικές και γεωγραφικές συγκρίσεις. Ιστορικός του συγκαρινού, ανεξάρτητος παρατηρητής, χωρίς να θέτει υπό αμφισβήτηση την περηφάνια για την καταγωγή του, καθιέρωσε κατά κάποιον τρόπο την ισότητα μεταξύ των ανθρώπων, η οποία θα είναι μία από τις προϋποθέσεις της μελλοντικής σκέψης και συμπεριφοράς των «πολιτών του κόσμου», όπως θα την περιγράψει καταρχήν ο Ζήνων, αλλά και μεταγενέστεροι και σύγχρονοι διανοητές (Κουλμάσης, 47).

Ήδη με όσα μνημονεύθηκαν, καθώς και με το ότι αναφέρεται ρητά στο ανθρώπινο γένος, ο Ηρόδοτος θεωρεί την ιστορία έργο όλων των ανθρώπων. Επιπλέον, η χρήση του όρου «βάρβαρος» στο ίδιο το προοίμιο δεν έχει τη μειωτική σημασία που πήρε αργότερα, αλλά σημαίνει τον αλλόγλωσσο. Εξ όσων προαναφέρθηκαν, γίνεται φανερό ότι ο ιστορικός αναφέρει ισότιμα Έλληνες και βαρβάρους και αποδίδει τα αξιοθαύμαστα έργα και στους δύο.

Ωστόσο, η προσέγγιση του θέματός του γίνεται με το λεγόμενο ανεστραμμένο εθνοκεντρικό τρόπο. Με διαφορετικά λόγια, η εθνογραφική του προσέγγιση χρησιμοποιεί το τέχνασμα του καθρέφτη: οι Έλληνες βλέπουν στους άλλους το ανεστραμμένο είδωλό τους. Οι Πέρσες, οι Ινδοί, οι Αιγύπτιοι έχουν αντίθετα έθιμα από εκείνα των Ελλήνων. Συγχρόνως, όμως, θα μπορούσαν να μελετηθούν τα αναφερόμενα ήθη και έθιμα και με τη θεωρία της διάχυσης, αναγνωρίζοντας ομοιότητες μεταξύ διαφόρων τελετουργιών: λ.χ. ελληνικά τελετουργικά έθιμα προέρχονται από τη Λιβύη, ενώ λυβικά τελετουργικά έθιμα προέρχονται από τους Έλληνες.

Τέλος, η εξέταση της ετερότητας αξιοποιείται από τον ίδιο τον Ηρόδοτο ερμηνευτικά, με την έννοια ότι συνάγοντας από τη συγκριτική μελέτη Ελλήνων και Περσών ότι ο ελληνικός «νόμος» συνιστούσε τη μόνη αντικειμενική βάση της πραγματικής ελευθερίας, απέρριπτε τον δεσποτισμό της Ανατολής. Με δυο λόγια, ενώ θεωρούσε φυσικό ο κάθε λαός να έχει τα δικά του ήθη κι έθιμα και να τα θεωρεί τα καλύτερα, στην περίπτωση σύγκρισης ελευθερίας και δεσποτισμού απέρριπτε την πολιτειακή οργάνωση του Άλλου/ των Περσών. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αποδεχόμενος τη διαφορετικότητα, την ετερότητα, θεωρεί προϋπόθεση ευδαιμονίας την ελευθερία.

## **B. Το σχολικό εγχειρίδιο**

Το ζητούμενο, λοιπόν, είναι, στη διερεύνηση των στοιχείων διαπολιτισμικότητας στο εγχειρίδιο, εάν η συγγραφέας έχει λάβει υπόψη της το εύρος του έργου του Ηροδότου ή

έχει εστιάσει το ενδιαφέρον της μόνο στους Περσικούς Πολέμους, προβάλλοντας ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό του αρχαίου κόσμου τη σύγκρουση δύο πολιτισμών. Πιο συγκεκριμένα, στο πνεύμα του έργου του Ηροδότου αντικατοπτρίζονται θέσεις όπως εκείνη ότι κάθε πολιτισμική ομάδα προτιμάει τα δικά της έθιμα από εκείνα των άλλων, αλλά και ότι, παρά το γεγονός ότι «οι Έλληνες γενικά ήταν εκ πεποιθήσεως φανατικοί με τον πολιτισμό τους» (Dunn 1979), πολλά ήθη κι έθιμα αποτελούν προϊόν αλληλεπίδρασης. Σε κάθε περίπτωση, προσθέτοντας και τη συνιστώσα της ελευθερίας, η ματιά αυτή του Ηροδότου μπορεί να αποτελέσει πρωτογενές υλικό για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, αλλά και αγωγή, των μαθητών/τριών.

Ήδη, εξετάζοντας τον πίνακα περιεχομένων, διαπιστώνουμε ότι το εγχειρίδιο διαρθρώνεται ως εξής: μία ενότητα αναφέρεται στο προοίμιο, οκτώ ενότητες σε γενικότερα ανθρωπογεωγραφικά, πολιτισμικά και πολιτειακά θέματα, ενώ άλλες οκτώ στα πολεμικά γεγονότα των Περσικών Πολέμων. Συνεπώς, λαμβάνεται υπόψη το πνεύμα της ηροδότειας εξιστόρησης και, όσον αφορά στη δομή του εγχειριδίου, τηρείται μια ισορροπία στην προσέγγιση θεμάτων που αφορούν την ειρηνική ζωή και τον πόλεμο. Εξάλλου, όπως χαρακτηριστικά έχει λεχθεί, στον κόσμο του Ηροδότου οι περίοδοι ειρήνης διακόπτονται από περιόδους πολέμου, ενώ αντίθετα, στον κόσμο του Θουκυδίδη οι ανθρώπινες κοινωνίες βρίσκονται σε μία κατάσταση πολέμου που διακόπτεται από ειρηνικές περιόδους.

Γενικότερα, ωστόσο, το βιβλίο χαρακτηρίζεται από πλούσιο υποτιτλισμό και εργασίες, διαθεματικές και άλλες, που καλλιεργούν την κριτική σκέψη του/της μαθητή/τριας και διευρύνουν τον οικουμενικό ορίζοντά του. Συνοπτικά, αναφέρομαι:

- στην έμφαση στα αντιπολεμικά μηνύματα και στις επιπτώσεις του πολέμου, όπως π.χ. σελίδα 30, διαθεματική εργασία 4: *«Ο Ηρόδοτος στο κεφ. 87 μας στέλνει ένα αντιπολεμικό μήνυμα. Πόσο επίκαιρο είναι σήμερα; Έχετε συναντήσει αντιπολεμικά μηνύματα στη λογοτεχνία ή στην τέχνη; Συγκεντρώστε τα και οργανώστε μια έκθεση (ζωγραφικής, βιβλίου ή αφίσας που θα κατασκευάσετε εσείς με τέτοια μηνύματα) με θέμα την καταδίκη του πολέμου»*
- στο βαθμό που, παρά τη διαφορετική καταγωγή, οι λαοί συγκλίνουν, παρά τη φαινομενική διαφοροποίηση, σε θέματα ηθικών επιταγών και λατρείας. Ενδεικτική διαθεματική εργασία στη σελίδα 40, 3 προτείνει στους/στις μαθητές/τριες να διαβάσουν *«από τον Ηρόδοτο για τα έθιμα των άλλων λαών (των Περσών I 131-138, των Βαθυλωνίων I 196-198, των Μασσαγετών I 215-216), να τα συγκρίνουν με τα αιγυπτιακά και να τα παρουσιάσουν στην τάξη»*
- στο βαθμό που το φυσικό περιβάλλον επηρεάζει το ανθρωπογενές, όπως π.χ. στη σελίδα 40, στη διαθεματική εργασία 1: *«Αφού χωριστείτε σε ομάδες να αναλάβετε ένα θέμα κατά ομάδα: α) Διαβάζοντας τον χάρτη της αρχαίας Αιγύπτου και το κείμενο του Ηροδότου, συζητήστε ποια ήταν η σημασία του Νείλου για τη χώρα. β) Κάνοντας το ίδιο με χάρτες άλλων χωρών, για τις οποίες διδαχτήκατε στο μάθημα της ιστορίας ή της γεωγραφίας, να συζητήσετε τον ρόλο των μεγάλων ποταμών στην ανάπτυξη του πολιτισμού. γ) Να συσχετίσετε τα ποτάμια ειδικότερα με την τέχνη. Ενδεικτικές διαθεματικές έννοιες που μπορούν να συζητηθούν: εξέλιξη, μεταβολή»*
- στην αναγκαιότητα της προάσπισης της ελευθερίας και της δημοκρατίας ως άμυνας εναντίον της ύβρεως εκείνων που επιβουλεύονται την ειρήνη και την πολιτισμική διαφορά. Ενδεικτικά αναφέρω την ερώτηση 3 στη σελίδα 67: *«Να γράψετε σε δύο στήλες τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων (ασιατικού-ελληνικού), όπως προκύπτουν από τα λόγια των δύο συνομιλητών. Συζητήστε έπειτα α) ποιο*

*περιεχόμενο έχουν οι έννοιες: ελευθερία, ανδρεία, δυνάστης, δεσποτισμός, για καθέναν από τους δύο συνομιλητές, β) πώς αντιλαμβάνεστε εσείς τη διαφορά ανάμεσα στον εξαναγκασμό του νόμου (στην υποχρεωτική υπακοή στον νόμο) και στον εξαναγκασμό του δεσπότη».*

Ωστόσο, για να καλλιεργηθεί μια διαπολιτισμική αγωγή στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, διαμέσου της διδασκαλίας του έργου Ιστορίες του Ηροδότου, απαιτούνται δύο παράμετροι στις οποίες το ελληνικό σχολείο δεν έχει ακόμα «εθιστεί»: στο να ζητείται από τους/τις μαθητές/τριες να εργαστούν πάνω σε ένα διαθεματικό πλαίσιο, καθώς επίσης και στο να συνεργάζονται σε ένα περιβάλλον ομαδοσυνεργατικής προσέγγισης των σχεδίων εργασίας. Κατά κανόνα, οι εκπαιδευτικοί αποφεύγουν τις διαθεματικές προσεγγίσεις, οι οποίες, όπως είναι φυσικό, είναι πιο απαιτητικές και ξεφεύγουν από το παραδοσιακό πλαίσιο παράδοσης- εξέτασης, το οποίο ακόμα κυριαρχεί στο σχολείο, αν και το νέο αναλυτικό πρόγραμμα αναφέρει ρητά ότι υποχρεούνται να διαθέτουν το 10% του χρόνου στην άσκηση των μαθητών σε εργασίες με διαθεματικές προεκτάσεις. Οι τρεις πρώτες ενδεικτικές ερωτήσεις που προαναφέρθηκαν, βρίσκονται μέσα σε ένα διαθεματικό πλαίσιο. Άτυπο ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε στους/στις εκπαιδευτικούς κατέδειξε ότι αγνόησαν τις συγκεκριμένες ερωτήσεις, οι οποίες απαιτούν σύνθετο τρόπο εργασίας. Το δε τέταρτο παράδειγμα, που αναφέρθηκε ανωτέρω και δεν καταγράφεται στο σχολικό εγχειρίδιο ως διαθεματική εργασία αλλά ως ερώτηση, σαφώς απαιτεί ομαδοσυνεργατική διαδικασία για να μην αποτελέσει μία διεκπεραιωτική καταγραφή των απόψεων των Ελλήνων και των Περσών πάνω στην έννοια της ελευθερίας και στις έννοιες που είναι συγγενείς ή αντίθετες με αυτή, αλλά αφορμή για μία ουσιαστική συζήτηση που να επεκτείνεται σε σύγχρονες έννοιες όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και η ιδιότητα του δημοκρατικού πολίτη όπου κι αν αυτός βρεθεί. Από άσκηση καταγραφής, ζητείται να μετατραπεί σε ένα πλαίσιο διαλογικής συζήτησης εντός της ομάδας και μεταξύ των ομάδων εργασίας.

Εκεί που θα μπορούσα να ασκήσω κριτική ως προς την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών προς έναν διευρυμένο ορίζοντα διαπολιτισμικού προσανατολισμού είναι στο βιβλίο του καθηγητή, το οποίο δίνει έμφαση στα πολεμικά γεγονότα. Η επιλογή των θεμάτων που αναπτύσσονται στο βιβλίο του καθηγητή ανατρέπει τους σκοπούς και τους στόχους του σχολικού εγχειριδίου του μαθητή. Ουσιαστικά, καθοδηγεί τους εκπαιδευτικούς προς την αναλυτική διδασκαλία της σύγκρουσης Ελλήνων και Περσών, ενισχύοντας τη θετικιστική αντίληψη της Ιστορίας, η οποία υποστηρίζει ότι αξίζει να μελετηθεί μόνο ό,τι σχετίζεται με πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα, αποσιωπώντας γεγονότα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Αλλά αυτή η προσέγγιση, όσο κι αν τα αναλυτικά μας προγράμματα έχουν ταλαιπωρηθεί από τον θετικισμό για έναν και πλέον αιώνα, έρχεται ούτως ή άλλως σε αντίθεση με το πνεύμα της ηροδοτείας αφήγησης, όπως αυτή καθορίζει τους στόχους της στο ίδιο το προοίμιο. Η ερμηνευτική διάσταση του έργου του Ηροδότου συμβαδίζει με τους στόχους της διαπολιτισμικής αγωγής, δεδομένου ότι βασικό στοιχείο της είναι η κριτική και ερμηνευτική ματιά στις εκφάνσεις της ιστορίας και του πολιτισμού.

Καταλήγοντας, θεωρώ ότι η Ιστορία του Ηροδότου αποτελεί ένα αντικείμενο διδασκαλίας που κατεξοχήν έχει τη δυνατότητα να προωθήσει τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και αγωγής, η οποία αφορά όλα τα μέλη της σχολικής ζωής. Όσον αφορά στους αλλοδαπούς ή αλλόγλωσσους μαθητές, η πολιτική ένταξης που υιοθετείται από τα ευρωπαϊκά κράτη, -με παρατηρητήριο Το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο, με στόχο την προάσπιση της αξιοπρέπειας των πολιτών, δίνει έμφαση στον σεβασμό βασικών αξιών, όπως είναι η δημοκρατία, τα δικαιώματα του ανθρώπου και οι κανόνες δικαίου-

αναφέρεται στον συντονισμό των στόχων κάθε πολιτισμικής ομάδας, επιτρέποντας όμως στην κάθε ομάδα να διατηρεί το δικό της πολιτισμό. Μέσα στο σχολικό πλαίσιο και με την αξιοποίηση της διαπολιτισμικής διάστασης που προσφέρουν σχολικά εγχειρίδια, όπως το βιβλίο Ιστορίες Ηροδότου, οι πολιτισμικές ανταλλαγές μπορούν να μετατραπούν σε μία θετική κοινωνική πραγματικότητα, μέσω της καλλιέργειας:

- της επίγνωσης της έκτασης στην οποία οι σκέψεις, οι αξίες και οι συμπεριφορές μας είναι προϊόντα του δικού μας πολιτισμού
- της ικανότητας και της δεξιότητας για αλληλεπίδραση με ανθρώπους οι οποίοι έχουν διαφορετικούς κανόνες, αξίες, τρόπους σκέψης και προοπτικές
- της ικανότητας να ελέγχουμε τη συμπεριφορά μας, ώστε να είναι στο μέγιστο βαθμό αποτελεσματική στις σχέσεις μας με άτομα διαφορετικών πολιτισμών

### **Επίλογος**

Ως γενικότερη θέση θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε ότι ο γεωχώρος μπορεί χωρίς τον άνθρωπο, ο άνθρωπος όμως είναι αδύνατον να μπορεί χωρίς το γεωχώρο. Όμως, η σχέση του ανθρώπου με τη γη είναι αφενός υπαρξιακά ακατάλυτη, αφετέρου εξαιρετικά δύσκολη. Ο πολιτισμός, ο οίκος και η οικονομία αναπτύχθηκαν στον γεωχώρο από τις οργανωμένες κοινωνίες και οδήγησαν στην παραγωγή της γνώσης (Λιβιεράτος 2007). Το κομβικό σημείο της μελέτης του έργου Ηροδότου Ιστορίες είναι η ποικιλομορφία των θαυμαστών πολιτισμών της οικουμένης, η συνάντηση των διαφορετικών κόσμων και τα σταυροδρόμια που ανοίχθηκαν: συνύπαρξης ή σύγκρουσης.

Εάν αντιπαρέλθουμε τη ρήση του Ζαν-Πωλ Σαρτρ ότι «οι κόλαση είναι οι άλλοι» και εστιάσουμε σε εκείνη του Μισέλ Φουκώ ότι η «ταυτότητα είναι μια διαδρομή», εναποθέτουμε στον εκπαιδευτικό το έργο να εμπλουτίσει αυτή τη διαδρομή στην πνευματική πορεία του μαθητή. Και το εγχειρίδιο παρουσιάζει τέτοια ερείσματα. Η σκυτάλη δίνεται πλέον στον εκπαιδευτικό, ο οποίος θα ευαισθητοποιήσει τους/τις μαθητές/τριες του σε θέματα οικουμενικότητας, ώστε να καλλιεργήσει το πνεύμα του «πολίτη του κόσμου», με τη σημασία που απέδωσε ο Ζήνων σε αυτό (Κουλιμάσης 1997).